

همان اشتباهات ساواک را می کنند

لغو مراسم سالگرد دکتر سحابی در گفتگوی خبرنگار نشریه روز با محمد توسلی

پنجشنبه ۲۲ فروردین ۱۳۸۷

نادر ایرانی

برای اولین بار در چند سال بعد از درگذشت دکتر یدالله سحابی، مسئولان وزارت اطلاعات دولت نهم از برگزاری سالگرد وی در حسینیه ارشاد ممانعت به عمل آوردند. در مورد چرایی این برخورد با مهندس محمد توسلی، رئیس دفتر سیاسی نهضت آزادی ایران گفت و گو کرده ایم. مهندس توسلی با اشاره به اینگونه برخوردهای وزارت اطلاعات و غیرقانونی خواندن آن، می گوید: "اشتباه وزارت اطلاعات این است که خارج از قانون اساسی و قانون وزارت اطلاعات عمل می کند. متأسفانه این انحرافی است که در جمهوری اسلامی به وجود آمده است؛ یعنی همان انحرافی که قبل از انقلاب ساواک گرفتار آن شد و زمینه های سرخوردگی و بی اعتمادی مردم را در پی داشت." متن این مصاحبه در پی می آید.

خبری را که سایت روز درباره جلوگیری از برگزاری مراسم سالگرد مرحوم دکتر یدالله سحابی انتشار داده بود دیگر سایت ها نیز منتشر کردند. ابتدا می خواستم بدانم آیا مراسمی برگزار خواهد شد؟ در کجا خواهد بود؟

بله، بالاخره طی تماس تلفنی ستاد برگزارکنندگان مراسم را مطلع کرده اند که نباید مراسم سنواتی در حسینیه ارشاد برگزار شود از این رو قرار است مراسم یادبود برسر مزار آن مرحوم در امامزاده عبدالله برگزار شود.

امسال از سوی رهبری سال نوآوری و شکوفایی نام گرفته است، فکر می کنید حرکت وزارت کشور یا وزارت اطلاعات، با نامگذاری مذکور تا چه اندازه سنخیت دارد؟

به نظر من نه تنها هیچ نوع سنخیتی میان عمل غیرقانونی آنان و نوآوری و شکوفایی وجود ندارد بلکه در تضاد با آنها نیز هست. برای اینکه نوآوری در شرایطی می تواند در یک جامعه محقق شود که در آن جامعه امنیت سیاسی، امنیت قضایی و اقتصادی باشد تا انسان ها در یک فضای آزاد بتوانند استعداد های خود را شکوفا سازند و به نوآوری اقدام کنند. در جامعه ای که فضای سیاسی بسته باشد، امکان نوآوری وجود ندارد. بنا بر این چنین جامعه ای به طور طبیعی نمی تواند شکوفا شود.

جلوگیری از برگزاری مراسم مرحوم دکتر سحابی چه توجیهی دارد و این موضوع برای نسل جوان ما چه پیامدها و مضراتی را به همراه دارد؟

این تصمیم وزارت اطلاعات قابل توجیه نیست. دکتر سحابی از نظر فرهنگی - اجتماعی - سیاسی شخصیتی شناخته شده است که دوست و دشمن و حتی به لحاظ سیاسی موافق و مخالف برای فوت

ایشان پیام دادند از جمله مقام رهبری. بسیاری از مراجع، شخصیت های سیاسی - اجتماعی واحزاب و گروه های سیاسی هم از ایشان تجلیل به عمل آوردند. در شرایط کنونی جامعه ما، بینش، منش، اخلاق وسلوک اجتماعی چنین شخصیتی می تواند برای نسل امروز و آینده جامعه ما الگو و آموزنده باشد. اصولا طبق قانون وظیفه وزارت اطلاعات جمع آوری و پردازش اطلاعات و ارایه آنها به دستگاه های اجرایی ذیربط است تا طبق وظایف محوله خودشان عمل کنند. اشتباه وزارت اطلاعات این است که خارج ازقانون اساسی و قانون وزارت اطلاعات عمل می کند. متأسفانه این انحرافی است که در جمهوری اسلامی به وجود آمده است. یعنی همان انحرافی که قبل از انقلاب ساواک گرفتار آن شد و زمینه های سرخوردگی و بی اعتمادی مردم را در پی داشت. مسئول قانونی احزاب و این گونه اجتماعات وزارت کشور، استانداری و فرمانداری است. بنا براین وزارت اطلاعات طبق قانون نبایستی مستقیما با تماس تلفنی از برگزاری این گونه مراسم جلوگیری کند. این موضوع را مرحوم دکتر سحابی زمانی که درقید حیات بودند وما همواره خیرخواهانه ومشفقانه نصیحت کرده ایم تا از اقداماتی که نه به نفع منافع ملی ونظام و نه مردم است خودداری کنند وازاین طریق تیشه به ریشه نظام نزنند. مسئولان وزارت کشوروهمچنین وزارت اطلاعات باید ازسطح تحمل بالاتری برخوردارباشند که اگر دراین دست از مراسم ها، از نظر آنان، موضوعی خلاف مصالح کشور گفته می شود از طریق گفت وگو مسایل را حل کنند ونه با جلوگیری از برگزاری چنین برنامه ای. این گونه رفتار جز ایجاد یاس، ناامیدی و سرخوردگی درمردم و درنهایت تعمیق شکاف میان دولت وملت اثر دیگری نخواهد داشت. ما چنین اقدامی رادرراستای منافع ملی و مصالح نظام ارزیابی نمی کنیم و ازاین بابت بسیار متأسفیم.

مرحوم سحابی در چه بخش هایی نوآوری داشتند؟

به نظر من از مهمترین نوآوری های دکتر سحابی تلاش ایشان وهمراهانشان، مهندس بازرگان و آیت الله طالقانی، آشتی دین و علم است. ایشان در دهه ۲۰ توانستند جامعه ایران را که به سوی بی دینی و تفکر مارکسیسم می رفت به این بهانه که مارکسیسم علم است، با تلاش برای ابطال این موضوع، میان علم و دین آشتی برقرارکرده و نسل جوان ایران را با فرهنگ و اعتقادات و باورهای دینی که پالایش شده بود آشنا بکنند. درمحور دوم توانستند درکتاب خلقت انسان، برخی مبانی علمی را با مبانی دینی و قرآنی تطبیق بدهند. البته دربخش آموزش و فرهنگ ایشان پایه گذار روش های جدید فرهنگی در ایران هستند. ایشان دربسیاری شورای های عالی فرهنگی سیاست گذار عضویت داشتند و اغلب نظریه ها وپیشنهادهای ایشان را مورد عمل قرار می دادند. از این رو می توانم بگویم ایشان هم درسطح علمی، هم درسطح دینی، و هم درسطح فرهنگی و اجتماعی نوآوری داشتند. اما فرا تر از این موارد اخلاق وسلوک اجتماعی خاص ایشان است که امروز به شدت نسل جوان وفعالان فرهنگی - اجتماعی - سیاسی ما به آن نیازمندند

حرکت دکتر سحابی بیشتر حول چه محورهایی بوده است؟

پیشینه دکتر یدالله سحابی با مرحوم مهندس مهدی بازرگان و مرحوم آیت الله سید محمود طالقانی پیوند خورده است. این سه بزرگوار از شهریور ۱۳۲۰، آن هم دریک شرایط تاریخی، بعد از رفتن رضاشاه و فضای باز سیاسی که درایران به وجود آمد، حرکت اجتماعی خود را آغاز کردند. این کارفرهنگی از

۱۳۲۰ تا ۱۳۴۰ به مدت ۲۰ سال در دو محور اصلی انجام شد: ۱- تاکید بر فرهنگ بومی، زدودن خرافات و پیرایه‌ها از اعتقادات مذهبی روشنفکران و ایجاد خودباوری و اعتماد به نفس در طبقه روشنفکر جامعه مذهبی ایران ۲- ایجاد نهادهای مدنی تا نسلی که با اندیشه جدید آشنا می‌شود بتواند در نهادهای مدنی با کار جمعی آشنا شود و موثرتر اهداف و برنامه‌ها را دنبال کند. تاسیس انجمن اسلامی دانشجویان و بعد انجمن‌های اسلامی مهندسين، پزشکان و معلمان و بانوان و بعد نهادهای فرهنگی مانند شرکت سهامی انتشار، دبیرستان کمال و تاسیس واحدهای صنعتی همه در راستای همین راهبرد که نیاز زیرساختی تحولات اجتماعی ایران بوده، مورد توجه این بزرگواران نیز بوده است. البته در دهه ۳۰ در دوران نهضت ملی ایران، مرحوم دکتر یدالله سبحانی، در کنار مهندس بازرگان همکاری نزدیکی با دکتر مصدق داشتند. مرحوم بازرگان مسئولیت خلع ید را داشتند. ایشان بعد از کودتای ۲۸ مرداد هم در نهضت مقاومت ملی به وظیفه خطیر خود در کنار آیت الله زنجانی عمل کردند. دستاورد هشت سال فعالیت نهضت مقاومت ملی، مقاومت در برابر رژیم کودتا و پاسداری از مطالبات تاریخی ملت ایران، یعنی آزادی، دموکراسی و حاکمیت قانون بود و از مشروعیت پیدا کردن رژیم کودتا جلوگیری به عمل آورد. به علاوه این هشت سال بستری بود برای تربیت کادریایی که در سال ۱۳۳۹ جبهه ملی دوم را تشکیل دادند که دکتر سبحانی هم در شورای مرکزی آن حضور داشت. پس از این دوره در شرایط خاص ۱۳۴۰، نهضت آزادی ایران را به همراه مرحوم طالقانی و مرحوم بازرگان بنیانگذاری کردند. شاید این حزب اولین حزب سیاسی از طیف روشنفکران دینی در ایران باشد که در این سطح با راهبرد اصلاحات و در چارچوب مبارزات قانونی و مسالمت آمیز شکل می‌گیرد.

بن بست تاریخی آن زمان را مرحوم دکتر سبحانی چه می‌دانستند که در تاسیس نهضت آزادی شرکت کردند؟ به عبارت دیگر احساس می‌کردند که باید به چه سوال‌ها و چه نیازهای جدیدی پاسخ بدهند؟

سه محور اصلی برای انگیزه تاسیس نهضت آزادی ایران بیان شده است. ۱- محور اول پاسخ گفتن به نیاز راهبردی جمعی از فعالان سیاسی مسلمان بود که فاقد هویت تشکیلاتی بودند. بنابراین با تشکیل نهضت آزادی ایران این هویت تشکیلاتی پدید آمد. ۲- محور دوم تفاوت در تحلیل سیاسی با رهبران جبهه ملی دوم بود. جبهه ملی بیشتر فشار را روی دکتر امینی گذاشته بود تا جایگزین او در حوزه قدرت بشوند. و حال آن که نگاه جمعی از کادرهای نهضت مقاومت ملی که در نهضت آزادی ایران حضور داشتند، بیشتر یک نگاه راهبردی بود که مشکل تاریخی ایران را استبداد می‌دیدند و بنا براین موافق مخالفت با دکتر امینی که در مقابل شاه ایستاده بود، نبودند. این تفاوت تحلیلی درسخنرانی‌های اجتماعی که در جلالیه برگزار شد، کاملاً بروز داشت و در سازمان دانشجویی دانشگاه تهران که من نیز عضو آن بودم کاملاً ملموس بود.

هرچند محور سوم باقی مانده است، ولی نقش دکتر یدالله سبحانی در ایجاد این تحلیل تا چه اندازه برجسته بوده است؟

پاسخ به این سوال شما همان موضوعی است که قرار است در محور سوم به آن بپردازم. در این حوزه بنیانگذاران نهضت آزادی ایران با مبانی اسلام سنتی تفاوت دیدگاه داشتند. این جریان فکری می‌

خواست زیرساخت های اجتماعی ای را ایجاد کند تا بتواند اصلاحی در نگرش جامعه نسبت به باورهای دینی به وجود آورد. این حرکت از شهریور ۲۰ آغاز شده بود. به عبارت دیگر به مدت ۲۰ سال کار فرهنگی صورت گرفته بود تا این جریان فکری بتواند مطالبات تاریخی ملت ایران را با فرهنگ بومی مردم هماهنگ سازد تا انسجامی در برداشت های دینی و مطالبات اجتماعی مردم به وجود آید. این یکی از اهداف تشکیل نهضت آزادی ایران بود و دکترسحابی دربستر سازی حرکت های فرهنگی درطول ۷۰ سال عمر خود به صورت راهبردی عمل می کرد، و در عرصه های آموزش، فرهنگ و ایجاد نهادهای فرهنگی - اجتماعی همواره در راستای این تحلیل راهبردی عمل کرد.

دغدغه های اصلی دکتر سحابی چه بودند؟

دغدغه های کلیدی دکتر سحابی را می توان در دو بخش خلاصه کرد. دغدغه اصلی دکتر سحابی به توسعه انسانی برمی گشت. در این دغدغه ایشان مشکل اصلی عقب ماندگی کشور را عدم توسعه انسانی می دانست و براساس آموزه های قرآنی باور داشت تا نفوس و شخصیت آحاد جامعه اصلاح نشوند نمی توان انتظار داشت برنامه های توسعه کشور با موفقیت انجام شود. دکتر سحابی و همفکران ایشان، برای توسعه انسانی یک دغدغه شان کارآموزشی، فرهنگی و پالایش فکر و اندیشه و توجه به زیر ساخت های فرهنگی جامعه بوده است. در واقع این امر جنبه ایجابی موضوع است. در بعد سلبی، مانع اصلی توسعه ایران را استبداد و خودکامگی حاکمان می دانستند که اجازه نمیدهد استعدادها ی مردم شکوفا شود. این همان برنامه مبارزات ضد استبدادی است که همواره در دستور کارشان بوده و درمقاطع مختلف با شجاعت به این وظیفه نیز عمل می کردند. این موضوع هم در اصول مرامنامه نهضت آزادی ایران و هم در اقدامات صورت گرفته از جمله بیانیه تاریخی بهمن ۱۳۴۱ که منجر به زندانی شدن رهبران و فعالان نهضت شد منعکس است، اوج این مواضع درمدافعات مرحوم بازرگان در دادگاه نظامی شاه است که با عنوان " چرا با استبداد مخالفیم " رایه و منتشر شده است. این روند درمدریت انقلاب و در دولت موقت نیز دنبال شد. در سال های بعد از انقلاب تا سال ۱۳۸۱ که ایشان در قید حیات بودند و پس از آن نیز این روند توسط یاران و همفکران ایشان ادامه داشته است. بعد از انقلاب وقتی مشاهده کردند که انحرافی به وجود آمده است با قاطعیت ایستادگی کرده اند و واکنش نشان داده اند، منتهی با همان نگاه اصلاح گرایانه خودشان که مبتنی بر مبارزه قانونی و مسالمت آمیز است.

وقتی می گوئید مبارزات را، دکتر سحابی و دیگر رهبران نهضت به صورت اصلاح گرایانه دنبال کرده اند، منظورتان از این کلمه چیست و این نوع اصلاح چه تفاوتی با اصلاح انقلابی دارد؟ این مفهوم چگونه از مبانی قرآنی اخذ و درچه بخش هایی از استراتژی نهضت وارد شده و برای این منظور نقش مرحوم سحابی چه بوده است؟

دکتر سحابی و همراهان ایشان، از همان شهریور ۱۳۲۰ با استناد به آموزه های قرآنی از جمله به آیه ای که در سال ۱۳۴۰ در عنوان مرامنامه نهضت آزادی ایران نیز قرار گرفت " ان الله لایغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم " بر تغییر تدریجی اندیشه و رفتار اجتماعی مردم تاکید داشتند. با تاکید بر این آیه قرآنی در واقع کارگزاران این مشی فکری باسید جمال الدین اسدآبادی که حدود ۵۰ سال فاصله داشتند

تفاوتی را پایه‌گذاری کردند. در واقع، این موضوع استفاده از تجربیات سید جمال بود که وی از بالا حرکت خود را آغاز کرده بود به نحوی که ابتدا می‌خواست دربار را اصلاح کند تا جامعه نیز اصلاح شود، در حالی که مرحوم سحابی و یارانشان می‌خواستند از پایین به حرکت اصلاحی مبادرت کنند. از این رو مبنای تحلیل این بود که تا شخصیت مردم ایران متحول نشود شما انتظار هیچ تحول اساسی در جامعه نباید داشته باشید.

در این میان به چه بخش‌هایی از مردم بیشتر توجه می‌کردند؟

مخاطبین نخست قشر تحصیل کرده و دانشگاهی بودند. طبیعتاً تحولات اجتماعی نیز همواره نشأت گرفته از قشر روشنفکر جامعه است که آگاهی خودش را در جامعه منتشر می‌کند. دکتر سحابی و همفکران ایشان این باور را داشتند که تغییر در نفوس انسان‌ها تدریجی است و هر نوع تغییر پایدار، به صورت تدریجی شکل می‌گیرد. خلقت و آفرینش هم در قرآن با همین پدیده توصیف شده است. خدا می‌توانست بگوید که به صورت "کن فیکون" خلقت را ایجاد کرده است ولی عنوان می‌کند که در هفت شبانه روز به امر خلقت پرداخته است. در واقع این امر نمادی است از این که توسعه پایدار ناشی از یک تغییرات تدریجی است. تجربه تاریخی نیز نشان داده و تئوری‌های جدید نیز این مطلب را به اثبات رسانده است. در هرکشوری که تغییرات تدریجی بوده، آن تغییرات نسبت به تغییرات دفعی و رادیکالی پایدار تر بوده است. به خصوص هنگامی که تغییرات با خشونت و ارباب متحقق شود، با خشونت و ارباب نیز باید حفظ شود بنا بر این از آن جا که با رعب و وحشت این تغییرات باید حفظ شود باز هم زمینه برای رشد جامعه فراهم نمی‌شود. این تجربه را مادر انقلاب ۱۳۵۷ نیز داشتیم. پیشگامان نهضت آزادی ایران یعنی مهندس بازرگان و دکتر سحابی، در سال ۱۳۵۷ این استراتژی را دنبال می‌کردند و دنبال این بودند تغییرات تدریجی باشد و نه رادیکال. در مذاکرات پاریس با رهبر فقید انقلاب آیت الله خمینی بر روی همین محور و راهبرد تاکید داشتند که این موضوع در خاطراتشان نیز آمده است. البته آیت الله خمینی نپذیرفتند و حتی نسل انقلابی آن روز هم پذیرای این فکر نبود. ولی امروز لاقلاً اعتراف می‌کنند که چه خوب بود آن موقع که نسل پیر مسایلی را درخشت خام می‌دید، و می‌گفت، ما دست کم می‌توانستیم آن پیام را بگیریم و کمک می‌کردیم که تغییرات درکشورمان تدریجی باشد تا از هزینه‌های سنگینی که بر جامعه تحمیل شد جلوگیری به عمل می‌آمد و روند اصلاحی در جامعه ادامه می‌یافت. امروز هم مشی نهضت به دنبال مشی آن بزرگواران در تحلیل نهایی پرهیز از هرگونه اقدام خشونت بار و تغییرات رادیکال است و در چارچوب راهبرد تغییرات تدریجی، تاکتیک‌هایشان را انتخاب می‌کنند. از جمله موضوعی که نهضت آزادی ایران در باره انتخابات در ۳۰ سال گذشته داشته است، تاکتیک‌هایی در راستای این استراتژی بوده است.

اصول، استراتژی و تاکتیک‌ها در کدامیک از آثار دکتر سحابی انعکاس دارند؟

یکی از آثار دکتر سحابی کتاب "خلقت انسان" است. در این کتاب ایشان با توجه به رشته تخصصی خودشان که علوم و زیست‌شناسی بوده آیات قرآن را بررسی کرده‌اند و نظریه تکامل را در آیات قرآن و مبنای نظری علمی تطبیق داده و این هماهنگی را نشان داده‌اند. در این کتاب اصل تدریج به عنوان

قانونمندی مسلط بر جهان و تکامل انسان به نمایش درآمده است و همین اصل است که در حوزه علوم انسانی تئوری های نهضت آرادی تسری یافته و در حوزه سیاسی به عنوان اصل اصلاح تدریجی به عنوان عنصرپایداری در اصول برنامه های نهضت آزادی متجلی شده است. اما بیشتر در این زمینه در آثار مرحوم مهندس بازرگان این فکر و اندیشه دیده می شود. از جمله این دست از مسایل در کتاب راه طی شده، ذره بی انتها و عشق و پرستش به عنوان سه اثر کلیدی ایشان ملاحظه می شود.

مرحوم دکتر سحابی اگر در حال حاضر حضور داشتند کدام مسئله را مسئله اصلی می پنداشتند؟
من فکر می کنم پاسخ به این سوال در مجموعه اقدامات نهضت آزادی ایران که با حضور ایشان در شورای مرکزی نهضت آزادی تصمیم سازی شده متجلی است. همچنین نامه های کلیدی که ایشان به مقام رهبری نوشتند و در برخی از نشریات منتشر شد و آن نشریات نیز به دلیل درج آن نامه ها هزینه سنگینی پرداخت کردند می تواند پاسخ این سوال باشند.

در این نامه ها بیشتر بر روی چه محورهایی تاکید شده است؟

در این نامه ها سیاست راهبردی نهضت آزادی ایران که در قطعنامه های سال ۱۳۶۰ به بعد منعکس است و مسایل روز مطرح شده است. ما از همان سال ۱۳۶۰ از مجموعه بحران های جامعه یعنی بحران سیاسی، بحران اقتصادی، بحران فرهنگی و اجتماعی و همچنین بحران جنگ، ما همواره اولویت را به بحران سیاسی داده ایم البته این به معنی نادیده انگاشتن اهمیت سایر بحران های تاثیر گذار نبوده است. دکتر سحابی نیز معتقد بود تا زمانی که در ایران بحران سیاسی حل نشود انتظار این که ما بتوانیم بقیه بحران ها را حل بکنیم غیرواقع بینانه است. تصور می کنم طی این سی سال پذیرش این نظریه به تدریج برای بسیاری از روشنفکران ما آسان تر شده است، در شرایط کنونی جامعه ما فهم و درک پذیرش این نظریه به اثبات رسیده و شاید همگانی شده باشد.